

Академія мистецтв України
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

ДОСЛІДЖЕННЯ, РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Видавничий дім А+С

Академія мистецтв України

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

В. Д. СИДОРЕНКО, академік АМУ, народний художник України,
кандидат мистецтвознавства, професор (*голова редколегії*)

В. І. ТИМОФІЄНКО, академік Української академії архітектури (УАА),
заслужений діяч науки і техніки України, доктор мистецтвознавства, професор,
старший науковий співробітник (*заступник голови редколегії*)

О. В. СІТКАРЬОВА, кандидат архітектури (*вчений секретар редколегії*)

О. О. АВРАМЕНКО, кандидат мистецтвознавства

А. Б. БЕЛОМЄСЯЦЕВ, кандидат архітектури, кандидат економічних наук, професор

Л. Г. ГАНЗЕНКО, кандидат мистецтвознавства

М. О. ГРИНИШИНА, кандидат мистецтвознавства

М. М. ДЬОМІН, член-кореспондент АМУ, академік УАА,
заслужений архітектор України, доктор архітектури, професор

В. І. ЄЖОВ, академік УАА, народний архітектор України, доктор архітектури, професор

І. Б. ЗУБАВІНА, кандидат мистецтвознавства, доцент

М. О. КРИВОЛАПОВ, академік АМУ, заслужений діяч мистецтв України,
кандидат мистецтвознавства, професор

А. П. МАРДЕР, академік УАА, доктор архітектури, старший науковий співробітник

З. В. МОЙСЕСЬКО-ЧЕПЕЛИК, академік УАА, заслужений архітектор України,
доктор архітектури, професор, старший науковий співробітник

А. О. ПУЧКОВ, член-кореспондент УАА, кандидат архітектури,
доцент, старший науковий співробітник

С. Б. РЕВСЬКИЙ, кандидат мистецтвознавства, професор

В. В. РУБАН, член-кореспондент АМУ, заслужений діяч мистецтв України,
доктор мистецтвознавства, старший науковий співробітник

С. О. ШУБОВИЧ, доктор архітектури, професор

М. І. ЯКОВЛЄВ, академік АМУ, доктор технічних наук, професор

Академія мистецтв України
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

ДОСЛІДЖЕННЯ, РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Збірник наукових праць з мистецтвознавства,
архітектурознавства і культурології

Випуск другий

Київ
Видавничий дім А+С
2005

С 91 **Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини:** Зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології / Ін-т проблем сучасного мистецтва Акад. мистецтв України; Редкол.: В. Д. Сидоренко (голова), В. І. Тимофієнко, О. В. Сіткарьова та ін. — Київ: Видавничий дім А+С, 2005. — Вип. 2. — 336 с.: іл.

ISBN 966-8613-14-7

ББК 79.0я43+85.11я43

Цим випуском Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України продовжує публікацію наукових розвідок з актуальних проблем дослідження, охорони і реставрації культурної спадщини на перетині архітектурознавства, мистецтвознавства та культурології. Перевага надається інноваційним і міждисциплінарним підходам.

Збірник розрахований на науковців, аспірантів гуманітарних та художніх вищих навчальних закладів та всіх, кого цікавить сучасний стан художньої та архітектурної культури.

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Інституту проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України*

Науковий редактор — В. І. Тимофієнко

Редактор-упорядник — А. О. Пучков

Відповідальний за випуск — О. В. Сіткарьова

ЗАГАЛЬНІ СЕМАНТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ СПОРУД

Вступ. Основною метою семіотичних досліджень в архітектурі є розробка нових підходів у взаємодії теорії архітектури із суміжними сферами знання? філософією, теорією інформації, кібернетикою, лінгвістикою — й впровадження нових методів проектування архітектурних об'єктів на майбутнє. Відповідно до цього проблема архітектурної семантики стає однією з найактуальніших проблем сучасної теорії та практики зодчества. У другій половині ХХ ст. семантикою архітектури займалось багато вчених: західних (Б. Дзеві, Ч. Дженкс, У. Еко, Д. Саммерсон та ін.) і радянських (О. Гутнов, А. Іконніков, І. Лежава і І. Галімов, В. Маркузон, В. Хайт та ін.). Їх дослідження стали базою для сьогоденних пошуків українських архітектурознавців — А. Мардера, О. Фоменко, С. Шліпченко, С. Шубович.

Щодо досліджень такої важливої типологічної складової архітектури як представницька архітектура, то її об'єкти завжди аналізувались поодиноці в контексті вивчення творчих шляхів видатних архітекторів, або ж їхній аналіз мав узагальнений характер, спрямований на вирішення типологічних завдань. Питання образного вирішення об'єктів цього типу немає, як і відсутні студії семантичного значення представницької архітектури та його впливу на формування образу цієї типологічної групи споруд.

Символіка архітектурної форми, традиція впровадження системи знаків, спроможних впливати на легкість сприйняття архітектурної форми та пізнання її образної змістовності, завжди існувала поряд із типізацією проектування й будівництва. Проте, під впливом утилітариської концепції 60–80-х рр. ХХ ст. естетична складова у вирішенні архітектурних форм поступово стала втрачати значущість, з якою художні основи споруд, їхній образ, а з ними й семантико-знакова система, її кодування й розкриття спочатку перестали вважатись за важливі, а пізніше були зовсім втрачені. Це помітно в розмиванні кордонів своєрідності вирішення образу сучасних споруд певного функціонального призначення: сучасні житлові, адміністративні, громадські будівлі відрізняються нерідко лише поверховістю, а не особистим образом чи геометрією форми.

Дослідження спирається на гіпотезу, що відновлення змістовності й образності сучасної архітектури взагалі, і представницької зокрема, можливе шляхом відродження семантики й символіки її мови, побудованої на віковичних традиціях національного зодчества, реалізованих в сучасних технологіях й методах формоутворення. А для цього необхідно дослідити і сформулювати загальні семантичні принципи формування образу представницької архітектури, які вироблені протягом її історичного розвитку, що і є метою цієї статті.

Результати роботи. Представницька архітектура протягом розвитку виробила відносно сталі семантичні принципи, за якими не тільки розпізнається функціональне призначення будинку, але й за допомогою яких втілюються в свідомість людей певні суспільні ідеї. В силу специфічності представницька архітектура завжди була архітектурою влади, її виразником. В архітектурі окремих будинків, їх масштабі, ошатності й виразності позначилась субординація значущості, соціального стану і владних повноважень господарів, а образ, який вражає і запам'ятовується, завжди був метою архітектурного пошуку.

Семантичні принципи формування образу представницької архітектури є загальними для всіх представницьких об'єктів, незалежно від місця і часу їх будівництва. Ми поділили їх на три категорії: 1) принципи розташування представницької споруди в структурі поселення; 2) принципи формоутворення об'єкту; 3) принципи означення (рис. 1).

Головними засобами принципу розташування представницької споруди в структурі поселення є їхня відокремленість, симетричне розміщення та фіксація місця. Розміщення будинку на узвишші, коли рельєф місцевості слугує природнім постаментом, широко використовувалось у всі часи і не тільки з огляду на оборонну функцію. У давній Греції так позначався ідеальна і вища міра порядку. Громадські об'єкти свідомо створювалися як фокусні точки, на які орієнтувалося все місто, а за часів середньовіччя вони підпорядковують собі життя міста, так само як і усю його зовнішність. Зі стрімким зростанням міст в ХІХ–ХХ ст. ця тенденція збереглася, хоча і стала необов'язковою умовою. Збереглося бажання підкреслити найвищу точку рельєфу в поселенні розташуванням представницького об'єкту, тим самим виділивши і його, і місце, надавши їм подвійний символічний зміст, збитковість інформації. Таке природне підвищення дає можливість створити об'єкт, призначення якого зрозуміле вже за силуетними контурами [2; 3].

Позначення значущості відбивається також і в бажанні наслідування, подібності нижчого вищому, але — не буквальної подібності, а з дотриманням обов'язкової шанобливої дистанції. Ця тенденція проявилася у всі часи і у всіх країнах і пов'язана із виділенням центру. Центр — символ початку світобудови, місце, звідки все починається. В центрі поселення знаходиться головна, найбільша і найбагатша споруда — палац володаря, а далі — за пониженням стату-

	принципи	засоби	прийоми
розташування	формування на високих точках рельєфу	відокремленість	церемоніальний підхід
	особливе розміщення за певною ієрархією	симетрія в розміщенні	наявність площі перед будинком
формоутворення	використання геометрично-досконалих фігур у вирішенні форми	куб	відступ від "червоної" лінії
			розміщення у курдонері
	акцентування за величиною форми	сфера	на найвищій точці рельєфу
	виявлення за значущістю складових у формі	виділення висотою	симетрія в розміщенні об'ємів
		масштабність масивність	кубічні об'єми, квадратні плани
		композиційне виділення головних частин	сфероподібні частини
ступінчастість форми		баштоподібність	
означення	застосування символіки влади	масштабність масивність	вертикалізм
		композиційне виділення головних частин	монолітність, скульптурність
	виділення в забудові за рахунок інших видів мистецтв	поступове нарощування мас до центру	укрупнення загального об'єму
		симетричність в об'ємі	ступінчастість форми
		державна /корпоративна/ символіка та емблематика	акцентування головного об'єму, фасаду, поверху, входу, тощо
		декоративна скульптурна пластика	підлеглість вісі
означення	застосування символіки влади	художнє оздоблення	державні символи /прапор, герб/ над будинком, у фронтоні, над входом, в інтер'єрі
		монументальний живопис	тематична пластика, багатство декорат. деталей
	виділення в забудові за рахунок інших видів мистецтв	світлова та текстова реклама	вертикальні пілони-ребра
		державна /корпоративна/ символіка та емблематика	наявність фігуративних композицій
		декоративна скульптурна пластика	оригінальні завершення будинків
		художнє оздоблення	використання карнизу чи масивного фризу
означення	застосування символіки влади	монументальний живопис	символіка у поліхромії
		світлова та текстова реклама	
	виділення в забудові за рахунок інших видів мистецтв	державна /корпоративна/ символіка та емблематика	
		декоративна скульптурна пластика	
		художнє оздоблення	
		монументальний живопис	

1. Загальні семантичні принципи формування образу представницької архітектури

су: палаци вельмож (більш скромні, менш багаті, хоча із тими саме семантичними принципами), будинки середнього класу (ще менш багаті і ще більш скромні, але теж із ознаками певного, не останнього місця в суспільстві) і будинки пересічного люду. Те саме у масштабі всієї країни: виділення центру-столиці і наслідування, але у більш скромних масштабах, на периферії. Наприклад, тиражування Палацу з'їздів архітектора М. Посохіна по всьому СРСР у більш скромних формах, як у «республіканських», так і в «обласних», і ще більш скромних в «районних» і «селищних» центрах. «При копіюванні використовувався принцип звертання більшого образу в малому. Важливим було дотримання чіткої ієрархії, в тому числі й у мірі подібності і в розмірах копії» [4, с. 87].

Дистанціювання просліджується й у розміщенні представницького об'єкту із деяким відступом від червоної лінії або із створенням простору (парку або площі) перед ним. Цей простір необхідний для підготовки сприйняття споруди, означення її виключної ролі в структурі поселення. Такий принцип відокремлення споруди від рядової забудови був особливо значимим для абсолютистської й тоталітарної влади, де гігантські площі і парки створювали не тільки шанобливу дистанцію між містом і об'єктом, народом і володарем, але й певні церемоніальні ритуали наближення до намісника Бога на землі. В сучасних містах, де обмежені територіальні можливості, більш розповсюджені прийоми відступу від червоної лінії, за якою розміщені рядові будинки, або розміщення об'єкту в декількох об'ємах-корпусах, які створюють каре (будинок Київміськради на Хрещатику, архіт. О. Власов та ін.; будинок Кабміну України, архітектори І. Фомін, П. Абросимов).

Особливе значення має розміщення перед будинком площі, до якої ведуть виразні магістралі, підготовлюючи до розкриття головного об'єкту. Площа надає парадності й офіційності будівлі, пам'ятник певній особі підсилює інформацію про її значення і несе певне ідеологічне навантаження, а отже, разом з іншими знаковими компонентами сприяє збитковості інформації. За допомогою виділення центру розміщення споруди на перехресті головних магістралей або на узвишші, розміщення пам'ятника перед нею відбувається фіксація місця, позначається його особливість, на відміну від «розтікання» й «побутового» характеру периферії.

Розподіл простору поселення на центр і периферію говорить про його ієрархічну структуру. Ця ієрархія підсилюється масштабністю, контрастними зіставленнями, загальним вертикалізмом й оригінальними завершеннями представницьких об'єктів по відношенню до рядової забудови. У збільшеному масштабі, часто гіпертрофованому, ще у давнину позначилися стійкість, міць, влада і могутність, нездоланність й орієнтація на вічність, і разом з цим — демонстрація будівельних і фінансових можливостей суспільства, яке створило об'єкт.

Представницькі будинки підлеглі осі, відносно якої організовано простір. Суворі симетрія в розташуванні не тільки фіксує напрямок руху, але й надає будівлі строгості, офіційності й урочистості, що підсилюється симетричними об'ємами, а на тлі хаотичного розташування рядової забудови така строго симетрична упорядкованість стає ознакою і знаком представництва.

Контрастні співставлення великого і малого, вертикального і горизонтального, значного і простого, симетричного (упорядкованого) і хаотичного (неупорядкованого), центру і периферії підсилюють ієрархію простору, виділяють представницьку споруду й акцентують місце її розташування, а отже вже на цьому рівні повідомляють про її особливе значення.

До семантичних принципів формоутворення належать: використання геометрично досконалих фігур, акцентування величиною форми, виявлення за значущістю складових у формі. Архітектурна форма як знакова система підпорядковується закономірностям сполучення елементів-знаків. Зв'язок елементів зі смисловим значенням — семантика форми. Як архітектура влади, представницька архітектура завжди була зорієнтована на вічність, часто втілюючи в життя ідеї Риму як найвеличнішої і останньої з формацій. Тому об'єкти представництва вирізняються статичністю, довговічністю, незмінністю, що позначається на їх формі об'єму, та на формі планів. Історичний аналіз розвитку представницької архітектури дає право зробити висновок, що найпоширенішими формами-знаками представництва є куб і сфера. Куб — символ постійності і непохитності. Кубічні форми викликають почуття стабільності і рівноваги. Найбільше застосування в представницькій архітектурі знайшли кубічні об'єми, характерні для закритої системи, де найважливішим засобом виразності було превалювання маси над простором та розпланувальні схеми, в основі яких лежить квадрат. Для відкритої системи більш характерною є просторовість композиції, тому кубічні об'єми і квадратні плани характерні не для цілого об'єкту, а лише для його частин і деталей.

Кубічні об'єми досліджуваної групи споруд виокремлюються з рядової забудови величиною форми, її масивністю і масштабністю, а з кінця ХІХ ст. — висотністю і вертикалізмом. Вісь — символ ієрархії. Вертикаль — вісь влади, ієрархії, символ соціальної побудови тоталітарного світу — нерівності, субординації, тиску згори і знизу. Представницькі будинки, особливо сучасні офісні, не тільки прямують в небо, а й під землю, створюючи розвинену підземну частину, підсилюючи вертикаль — ієрархію світу, владу. Горизонталь символізує народ. А перетин вертикалі і горизонталі створює центр — місце, з якого починається ієрархія. Чим ближче до центру — тим вище за ієрархічними сходами, і не тільки у вертикальному напрямку [1].

Фігура, яка органічно вбирає в себе вертикаль і горизонталь, — сфера. Сфера — фігура свободи. Її частина — купол — і раніше часто використовувалася в

об'єктах представництва і була символом авторитету влади, передавала ідею всезагальності, цілісності й єдності у побудові світу й суспільного устрою. Сучасне використання прозорих скляних куполів і будівництво будинків із включенням в їхні об'єми сферичних форм, навіть повна сферичність самого будинку, стає символом демократії, стабільності й успішності. Сферична форма у представницькій архітектурі організує й поєднує екзистенційний простір божественного і людського, небесного і земного (проект бізнес-центру «Куля» у Москві, архіт. Г. Канделі, 2000 р.), реконструкція Рейхстагу у Берліні (архіт. Н. Фостер, 2001 р.), новий будинок Уряду в Лондоні (архіт. Н. Фостер, 2001 р.). В останньому форма, викликана насамперед екологічними проблемами, бажанням мінімізувати тепловіддачу, втілює не тільки зрушення в політиці до сучасних пріоритетів, але й забезпечує славу найавангарднішого уряду в історії Англії.

Виявлення за значущістю складових у формі відбувається завдяки композиційному виділенню головних частин об'єкту, поступовим нарощуванням мас до центру, симетричністю в об'ємі. Всі ці засоби вироблені ще в давньому світі, вони є актуальними й сьогодні. Ступінчастість форми, підлеглість її вісі, акцентування головного об'єму, входу, поверху, фасаду вказує на ієрархічну побудову самої форми, що є знаком представництва.

Принципи означення — принципи застосування синтезу мистецтв у представницькій архітектурі. Декор завершує побудову форми у відповідності до внутрішнього структурного принципу, утворюючи зовнішній рівень пластичного і кольорового деталювання, в якому форма набуває індивідуального осмисленого буття. Цей зовнішній рівень (шар) архітектурної форми є знаком, носієм як явних, так і прихованих символічних значень, які є активними компонентами образу представницької споруди. Декор є інтерпретантом архітектурної форми, тому його відсутність є не менш красномовною, ніж його збитковість.

О. Тіц та О. Воробйова, розглядаючи сукупність пластичних засобів, які формують образ архітектурного об'єкту, і таких, що розкривають його ідейний зміст, поділяють архітектурну пластику на структурну, тематичну і орнаментальну. Структурна пластика виявляє конструктивно-просторову організацію об'єкту, тематична виражає семантичні аспекти і розкриває образ, орнаментальна може органічно входити в систему структури, покриваючи орнаментом окремі її елементи, або доповнювати тематичну композицію [5, с. 303].

У досліджуваній групі об'єктів структурна пластика набуває максимального семантичного значення в карнизах і фризах та у частому використанні вертикальних пілонів-ребер як праобразу класичних колон на фасадах. Масивний фриз і далеко виступаючий карниз, розміщені на значній висоті від землі, зупиняючи можливі вертикально зростаючі ритми, надають образу будинку вагомості і значимості, а тематична пластика фризу, що включає в зображення сюжетні, або символічні рельєфи (герби, державна емблема, скульптурна компо-

зиція тощо), вказує на його призначення, фіксує головну вісь, підкреслює вхід, акцентує увагу на значних фрагментах будинку.

Елементи тематичної пластики займають найбільш важливі і добре оглядові місця в композиції фасадів. Вона може включати одинокі фігури, або символи, групові композиції на історико-літературні й фольклорні сюжети, символічні та міфологічні образи, а також явища сучасного життя, конкретизуючи інформацію про об'єкт. Для представницької архітектури значення мають завершення будинків, що несуть семантичне навантаження, у використанні яких просліджується певна ієрархія. Так, для головних споруд соціалістичної формації в завершеннях використовуються фігури вождів, а сам будинок стає постаментом для фігури (конкурс на проект Будинку Рад у Москві, 1930-ті рр.). Менш значні будинки, або ті, що знаходяться на деякій відстані від головного центру, завершуються шпилями, баштами, антенами (державна символіка на шпилі центрального корпусу Московського університету). Рядова забудова позначається відсутністю завершень, плоскими чи скатними дахами. За дослідженням В. Паперного, підсилення і згасання значення завершень має циклічний характер. В ХХ ст. піки їх застосування припали на епоху конструктивізму в 20-ті рр. і в 30–50-ті — широкомасштабне використання класичного спадку в СРСР. В США — на початку століття в «готичній» офісній архітектурі, в епоху панування еkleктики [4].

В наш час знову зростає значення завершень. Вони дають змогу виділитись офісному представницькому об'єкту з рівновисокої з ним рядової забудови, акцентувати місце і споруду, стати міським орієнтиром. Особливо популярним є розміщення на даху будинку легкої конструкції кубічної форми з антеною, що надає високій будівлі статичності, стабільності, призупиняючи її вертикальне «зростання».

Використання символіки і геральдики на фасадах представницьких будинків є знаковим і бере свій початок з давніх-давен. Геральдичні ознаки приналежності до роду, держави традиційно розміщувались на видноті — над будинком, входом — або в головних, офіційних приміщеннях споруди, що поряд із багатим декорунням фасадів і розкішним інтер'єром створювали збитковість інформації про володаря [6]. Цьому сприяє і повтор однієї і тієї саме символіки й емблематики перед будинком і всередині його, що особливо добре просліджується на прикладі розробки фірмового стилю корпорації і застосування його як на фасаді, так на стінах і підлогах будинку, і навіть на канцелярському приладді. Для державних установ традиційним є повторення пам'ятника вождю та прапора, які знаходяться ззовні будинку, в зменшених масштабах: в головному вестибюлі (фігура на повний зріст або бюст великих розмірів) і в меншому масштабі — в кабінетах урядовців (бюст або портрет, прапор, маленькі прапорці на столі).

Пластика і монументальний живопис беруть участь в розкритті як форми, так і змісту архітектурного образу. Вони можуть вирішувати задачі образного проявлення об'ємно-просторової та конструктивної структури будинку, виступаючи в якості органічно взаємопов'язаної з функціональним змістом зовнішньої оболонки архітектурного простору, а можуть бути відносно самостійними зовнішніми формами, основна задача яких — розкриття художнього змісту. Відсутність орнаментальної і тематичної пластики ускладнює деталізацію архітектурного повідомлення і зводить його до узагальненої інформації про соціальні пріоритети, технічний прогрес, про зміни в суспільстві.

«Гай-тек — супертехніцизм, доведений до своєї протилежності і такий, що набув декоративного характеру, сягає корінням в конструктивізм 1920—1930-х рр. Поклоніння перед технікою, возведення її в надсоціальний ранг призвели до переродження технічних деталей в будинках на елементи декору. Якщо на межі ХХ ст. техніка і методи раціонального конструювання були винесені за межі сфери мистецтва, до середини ХХ ст. технічне формоутворення просідає провідне місце у формулі Вітрувія, а до його кінця — набуває естетичного значення. Ставши невід'ємною частиною сучасної культури, техніка, а вірніше, її атрибути, починають використовуватись як символи сучасності, людського прогресу» [5, с. 271]. Багате використання металевих конструкцій і новітніх технологій, створення будь-якої форми, яка наче не підвладна законам тяжіння, — демонстрація фінансових можливостей, продовження традиції ототожнення багатства із духовністю, започаткованою в давнину.

Позолота ліпних деталей в інтер'єрі палаців минулого, багате їх прикрашення, недоступне рядовій будівлі, знайшли продовження й у символіці кольору. Золото — символ Сонця, божественного начала. Замінник золота — жовтий колір, який відповідає земному центру, началу всіх начал. Майже всі представницькі об'єкти класицистичного характеру мають жовтий колір — знак офіційності, главенства, позначення місця. Сьогодні головні кольори — кольори металу, символи вічності. Легкі і тонкі металеві конструкції завдяки металевому блиску не виглядають ненадійними, а навпаки, втілюють у підсвідомість ідеї стабільності і довгого існування, не поступаючись у цьому кам'яним попередникам.

Освітлення споруди чи її елементів електричним світлом — найумовніший і постійно змінюваний засіб, проте, увечері саме за допомогою нього відбувається виділення представницької споруди з рядової забудови. Концентроване світло може акцентувати місце розташування, силует, вхід, завершення будинку, а світлова реклама — уточнити отриману інформацію.

Виявлені принципи формування образу представницької архітектури — принципи розташування, формоутворення і означення — є сталими, історично випробуваними, незалежними від ідеологічної системи. Як довів аналіз вирі-

шення образу досліджуваних споруд, виключення хоча б одного з них призводить в більшою чи меншою мірою до втрати символічного змісту образу, семантичної дезорієнтації. Так, наприклад, невдале розміщення нового адміністративного будинку Верховної Ради в Києві на вул. Садовій (архіт. О. Комаровський) — без площі, урочистого церемоніального підходу, а значить — без необхідної дистанції, за червоною лінією в одному ряду із рядовою забудовою, поза увагою до місця і його фіксації — призвело до втрати образності, а отже, і значення урядової представницької споруди, не дивлячись на дотримання інших важливих семантичних принципів: формотворних і означувальних. Кутове сприйняття будинку призводить до розпізнавання його не як урядової споруди, а як офісного будинку комерційної фірми.

Превалююче розміщення в структурі поселення було, є має залишатися значним семантичним чинником формування образності представницького об'єкту. Цього вимагає сама його суть як головної споруди міста, району, селища, компанії. Вигідні ділянки в історичних або в нових ділових центрах, зі зручними транспортними розв'язками, більшою доступністю повинні відводитися для значних споруд, які кристалізують міський простір, тоді самі споруди, як і раніше, слугуватимуть орієнтирами для всього міста. Превалювання в середовищі — це підкреслення значущості, виключності будови, один з найзначніших семантичних принципів, якого все важче досягти в умовах історичного міського центру, але якому наслідують при створенні нових ділових центрів на вільних територіях і навіть в рекреаційних зонах, поза містом. Коли територія поселення не дозволяє розмістити представницьку споруду в географічному чи адміністративному центрі поселення, або на узвишші, — застосовуються інші методи надання значимості і фіксації місця: ландшафтне розпланування, створення підходу—коридору або площі, наявність пам'ятника, символічного знаку, розміщення блоків споруди, які утворюють каре, та ін., тобто, всі можливі прийоми, які виробила представницька споруда протягом розвитку.

Використання простих, лаконічних геометричних форм, що часто відрізняло представницьку споруду від інших типологічних груп, має циклічний характер, і черговий пік її актуальності припадає на сьогоднішній день. В нарочито простій формі бачиться вишуканість, суворість й офіційність, а багатство позначається у дорогому оздобленні новітніми матеріалами. Простий геометричний об'єм, близький за геометричними характеристиками до кубу, виражає сталість і викликає почуття впевненості, тоді як занадто деформована форма-реклама — відчуття неспокою і небезпеки. Квазіформи зацікавлюють, але не «працюють» на образ представництва (конкурсний проект будинку парламенту Кіпру, архіт. А. Ларін).

В той же час, рекламна динамічна форма будинку Уряду в Лондоні архітектора Нормана Фостера не викликає відчуття нестабільності за рахунок

подібності до сфери — символу авторитету. В ній відсутній принцип виявлення за значущістю складових у формі, і як результат — будинок став формою-символом авторитету сучасної влади, тоді як в більшості урядових споруд здавна для цього використовували купол. Сферо- та шароподібні будинки часто фігурують в футуристичних проєктах. Ці форми найкраще вписуються в найстабільніше геометричне тіло — куб, — тому їх використання у майбутньому можливо як знаків-символів представництва.

Акцентування за величиною форми досягається виділенням висотою, масивністю і масштабністю окресленої групи будинків. Нівелювання представницьких споруд із рядовою забудовою внаслідок збільшення висотності останньої почалося ще наприкінці ХІХ ст. і продовжується сьогодні. Баштоподібність і вертикалізм, масштабність по відношенню до рядової забудови сьогодні є більш характерними для офісних будинків великих корпорацій і багатофункціональних комплексів, ніж для урядових адміністративних об'єктів, особливо в Україні. Це пояснюється використанням останніми вже існуючих будинків або реконструкцією старих особняків в центрі міст зі зміною первинної функції та тенденцією до розподілу і розосередження адміністративних частин в рекреаційних зонах на Заході.

Контекстуальний підхід до середовища не дозволяє представницьким спорудам набувати висотності, і для їх виділення застосовуються інші засоби, як наприклад, в будинку посольства Нідерландів на Подолі: рівновисокий із сусіднім будинком об'єм, фасад якого розчленований різними, в залежності від поверху, ритмами вікон, має знаки представництва над входом і на даху.

Інтеграція функції, а отже і типів будівель є процесом злиття однієї функції з іншою або з декількома іншими функціями. З інтеграції випливає втрата функціональної єдності в архітектурі, і як результат — значний масштаб будівлі-комплексу, необхідність поєднати співіснуючі площі і простір, не дивлячись на їх різне призначення. Концентрація різних видів людської діяльності: транспорту, автостоянок, адміністрації, різного виду об'єднань, торгівлі приймають такі розміри, що вирішення зв'язаних з цим проблем одними тільки архітектурними засобами неможливе: вони розглядаються в загальній системі містобудівних функцій. Багатофункціональні комплекси займають значні міські території, і на протиположності урядовим адміністративним спорудам залишаються масштабними домінантами серед рядової міської забудови (Москва-Сіті) проте, абсолютизація нового масштабу грандіозних мегаспоруд у майбутньому може призвести до такої ж монотонності та їхнього нівелювання з рядовою забудовою, як і сьогодні. Тому акцентування споруди лише за величиною форми не є саме по собі знаком представництва, а тільки в поєднанні з іншими принципами може стати таким. На даному етапі для України багатофункціональні комплекси існують поки що на папері, проте їх аналіз дозволяє зро-

бити висновок, що представницька архітектура України, ймовірно, розвиватиметься в руслі світових тенденцій.

Виявлення значущості складових у формі (композиційне виділення головних частин, симетричність об'єму, поступове нарощування мас до центру) здавна було притаманне досліджуваним об'єктам і стало невід'ємною складовою існуючого в підсвідомості еталону представницької споруди. Тому відсутність цієї складової може призвести до певної дезорієнтації і неможливості ідентифікувати споруду як представницьку. Наприклад, замкнена система будинку Міністерства зовнішньої торгівлі в Берліні, що нагадує італійські палаци раннього Відродження, немає ніякого означення, окрім проходу-щілини у внутрішнє подвір'я та декоративної скульптурної форми посеред нього. Фасади, що формують простір подвір'я з однаковими стрічковими вікнами та зовнішні з парними вікнами, можна прийняти за фасади школи, готелю, санаторію, лікарні тощо. Значення представництва споруді надає контекст — інші адміністративні й урядові споруди, що входять до складу цього парламентського кварталу.

Така неозначеність може бути притаманною не тільки нарочито простій формі, але й сумісно ускладненій, де спостерігається перевантаження рівнозначними деталями, як наприклад, будинок дирекції банку «Україна» в м. Вінниця або будинок банку «Гарантія» в Нижньому Новгороді (архіт. О. Харитонов), де престижність досягнута саме незвичністю, рекламністю форми, які непридатні житловій будові.

Багатство інтер'єру давніх палаців, розкіш вілл і палаців Відродження, поєднання архітектури, живопису і скульптури в період бароко, вишуканість класичних будівель, їх відносна простота, але така простота, яку можуть собі дозволити справді багаті й владні, еkleктичне розмаїття форм і мотивів, і навіть за часів соціалістичного реалізму: створення строгих архітектурних об'єктів, позбавлених видимих прикрас, але в поєднанні з ідеологічно вивіреними монументальними живописними полотнами, не згадуючи про державну символіку і геральдику, необхідні для будь-якої представницької споруди — все слугувало пропаганді ідеології, кастовості суспільства і семантичного означення самих будинків.

Сьогодні декоративна стерильність будинку може бути знаком представництва, але найчастіше вона є дезорієнтуючим чинником. Так, офісні будинки в Берліні не мають ніякої корпоративної символіки, декоративних деталей, тематичної пластики, карнизу і виділених входів. Із середовища вирізняються лише яскравим кольором бічних фасадів. А офісний будинок корпорації «Карпатбуд» у Львові, не дивлячись на великий напис-вивіску, що знаходиться на формі, яка перетинає весь об'єм будинку, за пластикою фасадів, дахом, вирішенням входу повністю відповідає житловій забудові, що його оточує. Таке нівелювання

із оточенням не сприяє його ідентифікації як представницького. Офісний будинок на Кудрявському узвозі в Києві, навпаки, переобтяжений декоративною пластикою фасадів, в поєднанні з величиною та геометрією форми та поступовим нарощуванням мас до центру, виокремлюється з оточуючого середовища, але дрібність декору, що є характерним для житлової забудови, нівелює його значення як представницької споруди.

Висновок. Виявлені принципи формування образу представницької архітектури — принципи розташування, формоутворення і означення є сталими, історично випробуваними, незалежними від ідеологічної системи. Як довів аналіз вирішення образу досліджуваних споруд, виключення хоча б одного з них призводить більшою чи меншою мірою до втрати символічного змісту образу, семантичної дезорієнтації. Отже, єдність всіх сталих, історично випробуваних, незалежних від ідеологічної системи семантичних принципів і замислів, які проявляються в особливому розміщенні споруди, об'ємно-просторових принципах побудови форми, декорі, символіці і геральдиці, синтезі архітектури з монументальним живописом і скульптурою, призводить до повтору і збитковості інформації, в результаті чого створюється текст-повідомлення представницької архітектури. Виключення хоча б одного з них призводить до семантичної дезорієнтації, втрати символічного змісту образу.

1. Баталов Э. Архитектура несвободы // Архитектура СССР. — 1990. — № 5. — С. 40–43.
2. Лежава И., Галимов И. Визуальный язык архитектуры // Архитектура СССР. — 1988. — № 4. — С. 15–20.
3. Никольская Л. В. Линия и слово: Образные ассоциации при восприятии силуэтов // Строительство и архитектура Ленинграда. — 1980. — № 10. — С. 14–16.
4. Паперный В. Культура Два. — М., 1996.
5. Тиц А. А., Воробьева Е. В. Пластический язык архитектуры. — М., 1986.
6. Трошкіна О. А. Вхід як знак-символ в представницькій архітектурі // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування: Зб. наук. пр. — Рівне, 2002. — Вип. 5 (18). — С. 160–165.

ЗМІСТ

<i>Віктор СИДОРЕНКО (Київ)</i> . Переднє слово	5
<i>Андрій БЕЛОМЕСЯЦЕВ (Київ)</i> . Будівельний статут Російської імперії і практика його застосування в реконструкції міської тканини	7
<i>Олег БОДНАР (Львів)</i> . Актуальні проблеми сучасної теорії дизайну	22
<i>Алексей БОСЕНКО (Київ)</i> . Реставрація времени	28
<i>Віктор ВЕЧЕРСЬКИЙ (Київ)</i> . Проблеми дослідження і збереження пам'яток містобудівного мистецтва: На прикладі Сумської області	47
<i>Лариса ГАНЗЕНКО (Київ)</i> . Охорона пам'яток історії та культури на шляху до нової концепції	69
<i>Борис ЕРОФАЛОВ (Київ)</i> . Городское строительное законодательство в формировании планировочной структуры Киева XIX — начала XX века	77
<i>Григорий КАГАНОВ (Санкт-Петербург)</i> . Иерусалим на Неве: Черты святыни в образе Санкт-Петербурга XVIII–XIX веков	87
<i>Юрій ЛОСИЦЬКИЙ (Київ)</i> . Питання обґрунтування архітектурних реконструкцій мурованих храмів Херсонеса	106
<i>Александр МАНАЕВ (Симферополь)</i> . Византийское раннесредневековое оборонительное зодчество в Крыму: Проблемы изучения и сохранности	114
<i>Андрій НЕПОМНЯЩИЙ (Сімферополь)</i> . З історії вивчення пам'яток історії та культури в Криму в першій половині XIX століття: А. Б. Ашик	132
<i>Елена ОЛЬХОВСКАЯ (Київ)</i> . Этапы развития архитектурно-планировочной организации университетских центров в структуре города	147
<i>Марина ПРОТАС (Київ)</i> . Пластичні новації О. Архипенка в контексті «геометрії простору» А. Ейнштейна та сучасних наукових теорій	159

<i>Андрей ПУЧКОВ (Киев). Познание мира как звучание и ритуал:</i>	
К реконструкции поэтики античной архитектуры	169
<i>Иван РЕВСКИЙ (Днепропетровск).</i>	
Композиционная реновация ансамблей площадей классицизма:	
На примере Октябрьской (Соборной) площади в Днепропетровске	181
<i>Ольга СИТКАРЬОВА (Київ). До питання дослідження некрополя</i>	
Успенського собору Києво-Печерської лаври:	
Поховання Г. І. Ведеревського, П. Г. Лещинської, М. О. Глебової	198
<i>Эдуард СТЕЦЕНКО (Екатеринбург). Смысл архитектуры:</i>	
Конспект ненаучного исследования	214
<i>Володимир ТИМОФІЄНКО (Київ).</i>	
Висвітлення містобудівної спадщини у Зводі пам'яток	
та забудова Пушкінської вулиці в Одесі	271
<i>Олена ТРОШКІНА (Київ). Загальні семантичні принципи</i>	
формування образу представницьких споруд	295
<i>Сергій ЦАРЕНКО (Вінниця). Містобудівна еволюція Вінниці за середньовіччя</i>	<i>307</i>
Перелік ілюстрацій	328
Наші автори	332